

JEANETTE EMT

TOLKNING: VÄRDERINGAR OCH NORMER

Har värderingar - konstnärliga eller estetiska - någon betydelse för hur ett litterärt verk blir tolkat? I föreliggande uppsats skall jag granska ett par olika synsätt som gör gällande att litteraturtolkning - både verksamheten och resultatet - logiskt förutsätter värderingar. Jag skall visa att dessa synsätt förmedlar en huvudsakligen korrekt bild av hur en viss, ganska snävt begränsad uppsättning av tolkningsverksamheter och tolkningsresultat ser ut. De har emellertid inte samma generella täckning som deras förespråkare tänkt sig. Jag skall också visa hur värderingar av ett annat slag - metodiska värderingar eller metanormer - intar en viktig plats i tolkningsverksamheten och -debatten, även om de ibland är undanskymda bakom iakttagelser om tolkningars eller tolkningsbegreppets förment "faktiska" karaktär. Dessa senare värderingar kan avledas ur uppfattningar om litteraturens "väsen" eller funktion och litteraturkritikens mål, synsätt som bär en normativ prägel.

I två välkända uppsatser om litteraturtolkning skisserar den amerikanske filosofen Charles Stevenson ett normativt tolkningsbegrepp.¹ Stevenson föreslår följande analys av litteraturvetenskapliga (eller -kritiska) tolkningssatser, vilka ges den schematiserade formen "X är Y", där 'X' står för namnet på ett litterärt verk och 'Y' anger en innebördslik egenskap som tillskrivs verket genom tolkningen:

(1) "X förefaller vara Y för dem som läser X på det tillbörliga sättet".²

Stevenson diskuterar olika förslag till hur man skall förstå "det tillbörliga sättet" i anslutning till tolkning av litteratur, bl a

(2) "Det tillbörliga sättet att läsa X på är det sätt som majoriteten av professionella kritiker som har studerat X skulle läsa X på".

och,

(3) "Det tillbörliga sättet att läsa X på är det sätt som författaren avsåg att X skulle läsas på".

(2) och (3) förkastas emellertid av Stevenson, emedan de inte lyckas spegla den, enligt honom, normativa karaktären hos tolkningssatser. Stevensons eget förslag är att tolkningar är dolda estetiska värderingar och att "det tillbörliga sättet" skall analyseras ungefär som följer:

(4) "Det tillbörliga sättet att läsa X på är det som är rekommendabelt för dem som önskar studera X noggrant och med en attityd av estetisk absorbering."

Det rekommendabla sättet är då, enligt Stevenson, identiskt med det som maximerar X's estetiska värde. Det är oklart vad Stevenson exakt menar med "estetisk absorbering" och "estetiskt värde". (Jag skall inte gå närmare in på detta här; ej heller skall jag behandla sådana synsätt enligt vilka det inte är möjligt att tala om specifikt estetiska värden till skillnad från t ex moraliska värden,³ eller att det inte går att särskilja specifikt estetiska upplevelser eller attityder från andra.⁴

Vad som dock framgår klart är att Stevenson, i generella ordalag,

åsyftar verkets värde som **upplevelseobjekt** och den attityd med vilken läsaren närmar sig verket när han intresserar sig för dess värde som upplevelseobjekt.

Tolkningssatser implicerar alltså, enligt Stevenson, talarens estetiska värderingar av verket. Estetiska värdesatser inordnas under samma analysmönster som Stevensons emotiva värdesatsteori, utvecklad i bl a **Ethics and Language**⁵, föreslår beträffande moraliska värdesatser: "X är bra" översätts till "Jag gillar X; gör likaledes". Yttrandet av en värdesats kan således indelas i två komponenter: dels talarens påstående om sin egen attityd visavi X (att han/hon gillar/ogillar X), dels talarens uppmaning till åhöraren att göra likaledes. Enligt Stevenson, skall en litterär tolkningssats, "X är Y", först översättas till en positiv estetisk värdesats som anger maximalt värde: "X -som- Y är bäst. Denna skall i sin tur analyseras som: "Jag gillar X -som- Y mest; gör likaledes".

En invändning mot Stevensons synsätt, vilken inställer sig omedelbart, är att litteraturvetare och -kritiker **argumenterar** för sina tolkningar och att de gör detta med hjälp av skäl som helt eller delvis åberopar sakförhållanden som inte berör deras attityd eller inställning till verket-såsom-tolkat, utan omständigheter som t ex biografiska data om författaren och andra historiska data, lingvistiska fakta, psykologiska teorier, litterära teorier, etc.

Detta är naturligtvis Stevenson fullt medveten om. I "On the Reasons That Can Be Given for the Interpretation of a Poem" diskuterar Stevenson ett antal empiriska argument (t ex lingvistiska och historiska) som kan framföras och ofta framförs som stöd för litterära tolkningar. Empiriska argument av detta slag är emellertid **inkonklusiva**, enligt Stevenson, och tolkningsargumenteringar är varken deduktiva eller induktiva. Tolkaren kan t ex åberopa lingvistiska regler som stöd för tolkningen, men ett sådant åberopande är aldrig avgörande, inte ens i kombination med andra argument. Ty även när man fört fram i ljuset alla de omständigheter som man menar är relevanta för verkets tolkning, återstår fortfarande ett flertal tolkningsmöjligheter, och bland dessa utväljs den som man tycker maximerar verkets värde. Alltså,

de sakskaål tolkaren kan åberopa (dvs de som refererar till förhållanden bortom och utöver hans/hennes egna attityder) utpekar inte en bestämd tolkningsmöjlighet som den mest adekvata; sakskaålen kompletteras med tolkarens estetiska preferens i det aktuella fallet. På ett likartat sätt som notationen vägleder och endast till en del begrånsar exempelvis violinvirtuosens musikaliska framförande, vägleds och begrånsas tolkaren endast delvis av sin kunskap om lingvistiska och historiska data etc, och han/hon "tillför tolkningen något av sitt eget konstnärliga temperament".⁶

Analysen av tolkningssatser ovan, "Jag gillar X -som- Y mest; gör likaledes", är alltså missvisande till viss del, eftersom det inte framgår att talaren har empiriska belågg för tolkningen och att hans/hennes gillande av just den framförda tolkningen är ett gillande som beståmmer vilken utav flera empiriskt rimliga tolkningar som han/hon slutligen skall välja.

Man kan urskilja tre huvudteser i Stevensons synsätt:

Semantisk tes: Tolkningssatser implicerar värdesatser.

Psykologisk tes: Tolkaren väljer den tolkningsmöjlighet som maximerar verkets estetiska värde, givet hans/hennes preferenser.

Logisk tes: Tolkningsresonemång är inkonklusiva.

I sektion II och III skall jag undersåka i vad mån dessa teser är riktiga eller rimliga i förhållande till existerande tolkningspraxis. Jag inleder den kritiska behandlingen av Stevensons teori genom att diskutera relevansen av den kritik som några filosofer riktat mot den.

I sin bok *Aesthetics* kritiserar Monroe Beardsley Stevensons teori, som han kallar "relativistisk", med utgångspunkt från karaktäristiken att tolkningssatser "refererar implicit till talaren själv och hans personliga preferenser".⁷ Beardsley säger vidare att teorin implicerar att tolkning "beror /.../ på den individuella läsarens idiosynkrasier: hans personliga ordassociationer" (s 134), och att tolkning är "en njutbar form av fri association" (s 132). Detta strider naturligtvis mot sådant som Stevenson uttryckligen har sagt. Han menar inte att tolkning *endast* beror på läsarens personliga preferenser. Som vi såg tidigare förnekar inte Stevenson att sakkunskap om t ex historisk bakgrund och språkregler begränsar antalet möjliga tolkningar av ett verk. Han skriver t ex följande:

--- antag (...) att en kritikers tumregel leder honom till att förvränga alla ord i en engelsk dikt så att de får ickeengelsk betydelse. Vi skulle säga (...) att en dylik regel praktiskt taget förhindrar honom från att överhuvud tolka poesi. Ordet "tolka" är helt enkelt inte tillämpligt på det han gör.⁸

Förenlighet med lingvistiska regler är, enligt Stevenson, ett grundläggande krav för vad som skall räknas som en tolkning. De personliga preferenserna kommer in först när detta krav är uppfyllt.

Beardsley hävdar också att Stevensons teori får som följd att det inte finns en "tolkningens logik" ("logic of explication") och att litteraturkritiken därför blir "poänglös" (s 132). Om man med "tolkningens logik" avser tolkningsargumentationens möjlighet att uppställas som ett induktivt eller deduktivt resonemang, så har Beardsley rätt när han säger att tolkning à la Stevenson inte har en "logik". Varför detta skulle vara en brist är emellertid svårare att inse, särskilt om det skulle förhålla sig så att Stevensons analys av tolkningssatser är empiriskt adekvat. Förutsättningen att endast sådana argumentationer som uppvisar en "logik" i denna betydelse har en "poäng", vilar på antagandet att endast påståenden som kan vara sanna eller sannolika har en "poäng" (t ex att öka kunskapsmängden). Detta reflekterar i så

fall ett snävt synsätt som bortser från det faktum - vilket Stevenson själv för övrigt kastat en del ljus över med bl a analysen av persuasiva definitioner - att olika slags ateoretisk diskurs kan ha betydande genomslagskraft - "poäng" - i den meningen att de förmår påverka attityder och beteenden, i detta fall läsarens inställning till och perception av verket.

Tolkningsresonemang i Stevensons bemärkelse kan emellertid sägas ha en "logik" i en annan mening än den ovanstående, nämligen i så måtto att det är möjligt att rationellt argumentera för en viss tolkning med skäl som refererar till sakförhållanden av de slag vi tidigare berört. Den föreslagna tolkningen följer inte ur skälen, men skälen ger likväl ett grundläggande empiriskt stöd åt tolkningen. I sista instans krävs dock en särskild preferens som kompletterar de empiriska skälen.

Beardsley framför också den kritiska synpunkten att Stevensons idéer om tolkning implicerar att tolkaren inte kan göra anspråk på att hans tolkning är "objektivt giltig" (s 134). Det är naturligtvis riktigt att stevensonska tolkningar inte är objektivt giltiga i betydelsen "sanna", men de kan vara objektivt giltiga i en annan och kanske viktigare betydelse, nämligen att vara sakligt korrekta, inte vara missvisande och till stor del grunda sig på uppfattade egenskaper hos det tolkade objektet.⁹ Subjektets preferenser är inte det som i första hand bestämmer tolkningens innehåll; de bestämmer valet mellan olika sakligt grundade tolkningsalternativ. Beardsleys kritik mot Stevenson på denna punkt verkar således inte särskilt tungviktig.

En annan filosof som riktat invändningar mot Stevensons teori är Morris Weitz i boken om Hamlet-kritiken.¹⁰ Weitz håller med Stevenson om att tolkningssatser "uttrycker beslut eller avgöranden angående möjliga reaktioner och att de rekommenderar lämpliga reaktioner" (s 261). Weitz menar emellertid att dessa funktioner är blott "ackompanjerande" eller "sekundära". Tolkningssatsernas "primära" funktion ligger på det förklarande planet. En tolkningssats, skriver Weitz,

är inte mera normativ eller kvasi-imperativisk än något annat liknande vetenskapligt, förklarande omdöme, som också

uttrycker beslut, är rekommenderande och försöker förändra våra reaktioner, och detta utifrån antagandet att det är sant eller adekvat och fungerar i en social kontext där sanning värderas och respekteras. (s 261)

Weitz' resonemang kan alltså sammanfattas som följer: (i) tolkningssatser är förklaringar, (ii) i likhet med andra förklaringar uttrycker tolkningssatser beslut och rekommendationer, (iii) tolkningar antas (av tolkaren?), i likhet med andra förklaringar, vara sanna eller adekvata, och (iv) det är funktionen i (iii) som är primär, inte den i (ii).

Weitz' antagande att tolkningssatser är förklaringar är begripligt om man sätter det i relation till det empiriska material som Weitz' undersökning baserar sig på. En dominerande tolkningsfrågeställning i Hamlet-kritikens historia är: "Varför tvekar Hamlet?", och olika svar på denna fråga får typiskt formen: "Hamlet tvekar på grund av X". Det är rimligt att kalla sådana tolkningssatser för förklaringar. De utgör emellertid endast en typ av tolkningssatser. Det är inte svårt att finna exempel på andra tolkningar, också i Weitz' material, som inte är förklaringar på samma sätt, om alls något, som den ovanstående - t ex "Hamlet är en studie i sorgens passion".

Det är svårt att inse att vetenskapliga förklaringar skulle uttrycka rekommendationer på samma sätt som Stevenson tillskriver tolkningssatserna. Ta t ex orsaksförklaringen " O orsakade Y". Kan man analysera en dylik förklaring med samma termer som Stevenson analyserar tolkningssatser, dvs "X -som- F är bäst" - "Jag gillar X-som-F bäst; gör likaledes"? Vad vore i så fall resultatet: "F-förklarad-som-orsakad-av-O-är bäst" - "Jag gillar Y-förklarad-som-orsakad-av-O mest; gör du likaledes"? Analogin håller inte. Stevenson menar ju att det är **verket sådant det tolkas** man gillar och rekommenderar. I den mån vetenskapliga förklaringar inbegriper värderingar är det inte det **förklarade fenomenet sådant det förklaras** som gillas eller rekommenderas, utan i stället antingen förklaringens fruktbarhet eller fruktbarheten hos den vetenskapliga metod som användes vid t ex de förklaringsgrundande experimenten. I det senare fallet rör det sig om en metodologisk värdering som kan analyseras som en metanorm för den vetenskapliga verksamheten. Faktum är att Weitz tycks ha

missstagit den estetiska värderingen som Stevensons analys tydliggör för en metakritisk värdering eller metanorm, dvs som rekommenderar en viss tolkningsapproach. Visserligen talar Stevenson om sådana normer också - (2), (3) och (4) ovan är exempel på metanormer - men det är de partikulära estetiska värderingarna som får en framträdande plats i hans analys av tolkningssatser.

Av samma slags missförstånd färgas Joseph Margolis' kritiska synpunkter på Stevensons teori.¹¹ Margolis hävdar att tolknings-satser är normativa endast i en "begränsad betydelse", nämligen den att de är "omdömen om teknisk färdighet". Och omdömen om teknisk färdighet skall behandlas som faktaomdömen och inte värdeomdömen, menar Margolis. Som allra mest uttrycker tolkningspåstående anspråk på att vara "professionellt acceptabla" (s 110). De estetiska värderingarna som utgör element i tolkningar, enligt Stevenson, är inte reducerbara till metodologiska värderingar eller värderingar om vad som är "professionellt acceptabelt". Rekommendationen i tolkningen handlar om att det är estetiskt värdefullt att betrakta det specifika verket på ett visst sätt, inte att det är "professionellt acceptabelt" att betrakta verket på detta sätt. (Vad som rekommenderas är emellertid ett av de betraktelsesätt som är "professionellt acceptabla" i det att de är förenliga med fakta av olika slag; det rekommenderas inte därför att det är "professionellt acceptabelt".)

Stevensons kritiker, inte endast de som behandlats här, har i allmänhet inte lyckats rikta in kritiken på vad som torde vara väsentligast i sammanhanget, nämligen om Stevensons analys är empiriskt adekvat eller inte och om huvudteserna i teorin är riktiga/rimliga eller inte. Utgångspunkten för Beardleys kritiska kommentarer är snarast att den stevensonska synen på tolkningar representerar ett hot mot möjligheten av objektivitet i tolkningsverksamheten, och han överdriver därvid de subjektiva inslagens omfattning och dominans. Weitz och Margolis, å andra sidan, tycks vilja avvärja teorin genom att på ett inadekvat sätt reducera de estetiska värderingarna till en typ av metodologiska värderingar som, åtminstone implicit, måste förekomma i all verksamhet - vetenskaplig, litteraturkritisk eller annan - där man ställs inför ett val mellan olika sätt varpå verksamheten ifrågas kan bedrivas.

Den första frågan att ställa är om det överhuvudtaget finns exempel på tolkningar som kan analyseras utifrån Stevensons förslag. Om svaret är "ja", blir nästa fråga huruvida dessa tolkningar är typiska litteraturtolkningar och om Stevensons analys därför kan sägas ha generell empirisk täckning.

Det är inte svårt att finna tolkningsexempel för vilka Stevensons analys verkar vara adekvat. Betrakta t ex Gerhard Rühms konkretistiska dikt nedan och den efterföljande tolkningen av Rosemarie Waldrop:

leib	leib	leib	leib
leib	leib	leib	leib
leib	leib	leib	leib
leib	leib	leib	leib
leib	leib	leib	leib
leib	leib	leib	leib
leib	leib	leib	leib
leib	leib		leibleib

När man läser det upprepade ordet "leib" frigörs ett annat: "bleib". Här snarare genererar än blott understryker kombinationsaxeln en serie med nära fonetisk likhet och vars semantiska spänningar (paradoxen med den förgängliga kroppen och idén om att bevaras, stanna kvar) skapar en hel uppsättning möjliga associationer. Vi skulle kunna läsa den som vore den riktad till kroppen, en antidödsönskan: stanna kvar, min kropp. Upprepningen passar ihop med detta och den skänker dikten en förtjusande charm därigenom att ordens varaktighet förlänger kroppens varaktighet.¹²

I denna tolkning försöker Waldrop visa att vad som förefaller vara blott och bart en upprepning av ett enda ord kan tilldelas en intressant innebörd, och tolkningen av dikten (som en uppmaning riktad till kroppen) inlindas i den uttryckta värderingen, som samtidigt blir ett argument för tolkningen, att dikten får en "förtjusande charm" när den läses på det sätt Waldrop föreslår. Denna tolkning kan helt klart analyseras med Stevensons termer.

Även följande rader från en tolkning av **Doktor Faustus** kan klart inordnas under Stevensons tolkningsbegrepp:

Att upptäcka båda allegorierna, och att de är av mera komplicerad än enkel typ, är enligt mitt förmenande nödvändigt för att kunna undanröja hindren för läsarens uppskattning. Ty om man inte gör det, uppkommer flera absurditeter som är oförenliga med det goda rykte pjäsen anses förtjäna.¹³

Här uppmanar tolkaren sina läsare att göra en allegorisk tolkning av verket för att skapa förutsättningar för en god upplevelse av verket och minska riskerna för en negativ värdering av det.

Ytterligare ett exempel på en Stevensonsk tolkning utgörs av Cleanth Brooks' reflexioner kring Keats' "Ode on a Grecian Urn":

Vad skall vi säga om invändningen att slutraderna bryter diktens tonfall genom en malplacerad förkunnelse? Man kan sammanfatta svaret /.../ således: genom hela dikten har diktaren betonat paradoxen med den talande urnan. Först kan urnan själv berätta en historia... Därefter spelar de olika figurerna /på den/ musik eller talar eller sjunger. Om vi har varit mottagliga för dessa element, skall vi kanske inte bli alltför överraskade när urnan talar ännu en gång, inte i bemärkelsen att berätta en historia /.../ utan i den meningen att den talar på en högre nivå, att den säger något om sin egen natur. Om urnan har dramatiserats på ett riktigt sätt, om vi har följt metaforernas utveckling, om vi varit mottagliga för paradoxerna som har en funktion i hela dikten, då är vi kanske beredda för den gåtfulla slutliga paradoxen som den "tysta formen" förmedlar. Men i så fall kommer vi inte att tycka att generaliseringen, okvalificerad och bokstavligt uppfattad, är tänkt att gå utanför sin kontext för att tävla med /.../ vetenskapliga och filosofiska generaliseringar... "Beauty is truth, truth beauty" är ett utmärkande tal och det får stöd av en dramatisk kontext.¹⁴

Syftet med denna tolkning är uppenbarligen att få dikten att framstå som så bra som möjligt, att maximera dess värde. Brooks' mål är att visa att diktens avslutning inte bryter enhetligheten ("bryter diktens tonfall", "malplacerad förkunnelse", "utanför sin kontext", etc). För att göra detta slår han fast vad som är centralt i dikten (urnans "tal") genom att visa att det är vad som strukturerar dikten och har en funktion på olika nivåer. Brooks vill visa att diktens slutrader kan inordnas under det som han menar är centralt i dikten, och att slutraderna, följaktligen, inte bryter enhetligheten; slutraderna är istället en del av mönstret. Det verkar rimligt att säga att Brooks försöker påverka läsaren att tolka dikten på ett visst sätt genom att demonstrera

att dikten i denna tolkning alls inte ter sig estetiskt oorganiserad eller oenhetlig utan istället blir enhetliggjord genom tolkningen.

Låt mig nu anföra ett tolkningsexempel som inte förefaller vara en stevensonsk tolkning. Också i detta exempel, hämtat från en bok av Helen Vendler, berörs Keats' "Ode on a Grecian Urn".

Efter det lugna och upphöjda språket i den fjärde strofens scener, synliga eller osynliga, chockeras vi /.../ av språket i slutet av dikten /.../. Om Keats i detta läge bestämde sig för att tänkandets språk, också i poesin, måste vara filosofins abstrakta och propositionella språk /.../ så var det ett misstag han leddes till att begå av Wordsworths och Coleridges exempel. Språket i slutet av dikten kan inte helt och hållet assimileras med det språk som använts tidigare i dikten, och det är en svag punkt.¹⁵

Vendlers estetiska inställning till dikten, sådan hon tolkar den, är negativ ("chockerad", "misstag", "svag punkt"); likväl tolkar hon dikten på det sättet. Hennes efterföljande diskussionen söker förklara varför Keats trots allt skrev dikten som han gjorde. Vendler anför olika empiriska belägg angående Keats' syften o dyl.

Detta exempel presenterar två olika slags problem för Stevensons teori. (i) Vi har ett exempel på en tolkning, visserligen beledsagd av estetiska värderingar, som inte implicerar att den föreslagna läsningen är den estetiskt bästa läsningen (ii) Vi har ett exempel på en tolkning där tolkaren framför tolkningen därför att den anses ha bäst empiriskt stöd i historiska data o dyl.

Det finns en konstighet i Stevensons teori som uppstår pga att han förutsätter att man måste gilla verket som tolkat. Hans teori utesluter möjligheten av (åtminstone fullbordade) tolkningar av ett verk när en positiv attityd inte föreligger. Som Vendler-exemplet visar föredrar kritiker ibland tolkningar av andra skäl än de som de estetiska preferenserna utpekar. Det sistnämnda kastar ett tvivlets sken över Stevensons tes att tolkningsresonemang alltid är inkonklusiva. I Vendlerfallet, vilket framgår vidare av diskussionen på s 146-150, anses historiska fakta om författaren entydigt utpeka en viss tolkning (att diktens slutord

skall förstås som en filosofisk generalisering, vilket Brooks förnekar). I detta fall finns det inget spelrum för de individuella preferenserna som kompletteringar till sakskaLEN: såsom Vendler analyserar situationen, skulle en läsning av dikten som förhöjde dess estetiska värde genom att inte uppfatta slutorden som en filosofisk generalisering vara oförenlig med historiska fakta.

Jag vill med detta inte säga att antingen Brooks eller Vendler har rätt eller fel i tolkningsfrågan. Vad som är viktigt här är istället att tolkning i den litteraturkritiska praxis som Vendler ansluter sig till inte kan fångas meddelst den stevensonska analysen. Det nykritikern Brooks gör låter sig lättare inordnas därinunder, men inte restlöst, eftersom Brooks sannolikt skulle hävda en tolknings primat, om tolkningen skänkte sammanhang och värde åt dikten, trots att tolkningen var oförenlig med historiska fakta om t ex författaren.

Tolkningsresonemang kan vara konklusiva i en svagare bemärkelse än logisk konklusivitet. Det kan inom en litteraturkritisk tradition, skolbildning eller liknande finnas enighet om vad som räknas som bindande belägg för att ett verk har en viss tolkningsegenskap, t ex är en satir, en allegori, etc; alltså ett slags **pragmatisk konklusivitet**. Man skulle kunna säga att en tolkningsgemenskap kännetecknas av enighet om metod och vad som räknas som bindande skäl. Det är tveksamt om Stevenson skulle förnekat att tolkningsresonemang kan vara pragmatiskt konklusiva. Om man förnekar detta, måste det i vilket fall som helst röra sig om ett empiriskt förnekande; det saknar rimlig grund att a priori utesluta att tolkningar kan vara pragmatiskt konklusiva.

När kritiker för fram argument för en tolkning och säger att argumenten "tveklöst", "otvivelaktigt", e dyl, fastställer en viss tolkning av verket, kan detta förstås som ett försök att övertala mottagaren att acceptera den föreslagna tolkningen. Men det kan också (samtidigt) förstås som att argumenten är att betrakta som pragmatiskt konklusiva i den tolkningsgemenskap tolkaren tillhör. I t ex följande passage om Audens "Sebastian's Sestina" förekommer detta argumentationssätt:

I ljuset av textbeläggen i strof fem kan man knappast betvivla att det är kristendomens "crowning glory" som åsyftas, och, mera i detalj, att "ancient crown" är Kristi törnekrona, ty strofen fortsätter med att lovprisa lidandets dygd som är en grundsten i den kristna läran.¹⁶

I detta citat är tolkningsobjektet innebörden och implikationerna hos två uttryck i Audens dikt. Tolkningen testas mot hela kontexten i strofen samt innehållet i den kristna läran och resultatet är att man "knappast" kan "betvivla" att uttrycken skall ges en kristen tolkning. Att tolkaren här vill övertala läsaren framgår klart, men det är också troligt att han hävdar att den typ av argument som han för fram är att betrakta som pragmatiskt konklusiva i tolkningsgemenskapen, **allt annat lika**. Den sista klausulen är nödvändig, eftersom det är tänkbart att någon för fram nya belägg av något slag som ikullkastar den föreslagna tolkningen, dvs argument vilka är att betrakta som pragmatiskt konklusiva i tolkningsgemenskapen och vilka därtill tänks ha prioritet över dem som tidigare framförts. Men om någon emellertid hävdar att argumenten inte bör betraktas som tillräckliga eller ens relevanta, då är det i första hand inte tolkningens innehåll som debatteras utan istället tolkningspraktiken som sådan och dess grundläggande normer, vilket i förlängningen kan innebära att den rådande tolkningsgemenskapen lämnas för en ny eller att den förändras och förnyas.

Stevensons analys tycks i första hand passa tolkning av mycket komplexa och "öppna" verk där de empiriska beläggen som finns inte entydigt utväljer en enda tolkning, i enlighet med vad som i tolkningsgemenskapen räknas som pragmatiskt konklusiva argument. I sådana fall verkar det vara en psykologiskt rimlig generalisering att säga att tolkaren väljer den tolkning som, bland de rimliga tolkningarna, skänker störst värde åt verket, givet hans/hennes estetiska preferenser. I bakgrunden finns då en generell norm för tolkning överhuvudtaget - en generositets- eller välvillighetsnorm - som säger att man bör välja den tolkning av de rimliga tolkningarna som ger "god" mening åt verket eller framställer detta som så fördelaktigt som möjligt. Å andra sidan passar Stevensons analys även där man tolkar en aspekt av verk vilka nödvändigtvis inte är särskilt komplexa eller öppna. De

flesta, dock inte alla, exempel på tolkningssatser Stevenson ger refererar till tolkningsegenskaper som är värdemässiga i varierande grad: "X är vacker", "X är enhetlig", "X är pikant", osv. Att tillämpa dessa estetiska termer förutsätter antingen att man utövar sin egen estetiska smak eller att man tillämpar någon smakriktning ("vackert enligt S") utan att själv ansluta sig till den. Problemet här är emellertid om estetiska omdömen, t ex skönhetsomdömen, rimligen skall betraktas som tolkningsomdömen, vilket Stevenson förutsätter. Faktum är att Stevenson jämför omdömen som "X är vacker" med "X är en allegori". En väsentlig skillnad mellan dessa bägge omdömen är att man inte nödvändigtvis behöver uttrycka en egen eller referera till någon annans värdering när man fäller det senare omdömet, vilket man nödvändigtvis måste i samband med det förra. Naturligtvis kan en tolkning av ett verk som en allegori, tillfälligtvis, bestämmas av tolkarens värdering att verket blir som bäst när det tolkas som en allegori.¹⁷ Men allegoritolkningar brukar i normalfallet bestämmas av helt andra överväganden, nämligen likhets- oich intentionsresonemang. Om man t ex fastställt att ytberättelsen i Orwells *Djurens gård* uppvisar betydande likhetsdrag med ett verkligt historiskt skeende i en viss stat och att dessa likhetsdrag är avsedda av Orwell, så räknas detta traditionellt som tillräckliga belägg för att verket är en allegori.¹⁸

Den amerikanske rätts- och moralfilosofen Ronald Dworkin har formulerat en tolkningsteori som i vissa avseenden påminner om Stevensons.¹⁹ Dworkin diskuterar tolkningar av olika slag: de tolkningar man gör i ett vardagligt samtal, naturvetenskapliga tolkningar, juridiska tolkningar och andra tolkningar av sociala praktiker samt tolkningar av litterära verk. Han urskiljer tre huvudgrupper av tolkningar: (1) "Konversationella" tolkningar, som söker utröna vad talaren syftade på med det sagda; (2) "Kausala" tolkningar av t ex naturfenomen; och (3) "Kreativa" tolkningar av sociala praktiker och konstverk. Det är Dworkins teser om den sista gruppen som skall behandlas här.

Dworkin inleder med påståendet att kreativa tolkningar är "konstruktiva". Han ger följande förklaring: "I grova drag går konstruktiv tolkning ut på att tilldela ett objekt eller en praktik ett syfte för att göra det/den till det bästa möjliga exemplet på den form eller genre som det/den antas tillhöra" (s 52). I likhet med Stevenson menar alltså Dworkin att tolkningar av konstverk implicerar värderingar. Syftet som tilldelas verket är inte författarens eller konstnärens utan tolkarens. Dworkin menar att tolkaren väljer den tolkning som maximerar verkets värde **såsom hörande till en viss typ eller genre.** (Den sistnämnda restriktionen utgör en av de väsentligaste skillnaderna mellan Dworkins och Stevensons synsätt.) I likhet med Stevenson poängterar också Dworkin att tolkarens verksamhet är begränsad, att han inte kan "göra praktiken eller konstverket till vadhelst han vill att den/det skall vara"; ty "praktikens eller objektets historia eller utformning begränsar antalet möjliga tolkningar" (s 52).

Tolkaren, skriver Dworkin, "eftersträvar att göra det bästa av objektet, såsom ett exempel på en förutsatt praktik", och anledningen till att tolkningar ser olika ut i olika kontexter beror enbart på att det förekommer "olika värdemåttstockar" i kontexterna (s 53). Dworkin menar att litteraturen (och andra konstformer) avgränsar en kontext - en praktik - och att det finns en gemensam värdemåttstock för denna kontext.

Detta är förknippat med en annan aspekt av Dworkins synsätt som

skiljer sig från Stevensons, nämligen att det inte är det tolkande subjektets preferenser som bestämmer vilket värde verket har utan istället en objektivt eller möjligen intersubjektivt grundad värdemåttstock i den ifrågavarande praktiken. Vilka skäl Dworkin har för att påstå att det finns en objektiv eller intersubjektiv värdemåttstock för t ex litteratur framgår inte. Förekommande värderingsoenighet kritiker emellan tycks tala mot Dworkins antagande. Ibland består oenigheten i att man inte är överens om varför ett verk är bra (eller dåligt), medan man är ense om att det är bra (eller dåligt). I andra fall är man inte eniga om huruvida verket är bra (eller dåligt), medan man är ense om vilka värdekriterier som skall tillämpas. I vissa fall, slutligen, föreligger oenighet på båda plan, dvs både beträffande värdekriterier och det enskilda verkets värde. Den andra typen av fall, dvs när man har en gemensam värdemåttstock men inte är ense om tillämpningen i enskilda fall, är särskilt problematisk, och jag tror att den representerar den oftast förekommande situationen. De värdekriterier som en stor grupp kan enas om blir i allmänhet mycket generella, och kan tilldelas olika betydelser och tänkas förverkligade eller exemplifierade på olika sätt.²⁰ Generaliteten är naturligtvis både av godo och av ondo. En värdemåttstock måste ju kunna tillämpas på ett större antal fall för att alls vara användbar som måttstock i en kontext; risken är emellertid att de generella värdekriterierna blir intetsägande, vaga eller mångtydiga honnörsord som tillämpas i enlighet med temperament eller efter tycke och smak. I det sistnämnda fallet blir enigheten, som Hume säger, endast skenbar.

I en senare bok bemöter Dworkin några kritiska synpunkter som riktats mot hans idéer om tolkning.²¹ Där säger han bl a att han inte har några argument till stöd för att tolkningsomdömen är objektiva annat än andra tolkningsomdömen, och att dessa andra tolkningsomdömen inte tillför något nytt utan bara är "emfatiska omskrivningar" av påståendet om objektivitet.²² Centralt i Dworkins tankegång är emellertid att vi behandlar våra åsikter om hur ett verk skall tolkas som vore de sanna trosföreställningar. Och dessa trosföreställningar kan vi inte skilja från andra (sanna) trosföreställningar vi har om världen. Det går inte, menar han, att skilja mellan "påståendet att Christies romaner handlar om

ondska, framfört inom ramen för ett visst slags verksamhet, och påståendet att de verkligen handlar om ondska, framfört som ett påstående om hur saker och ting verkligen förhåller sig".²³ Det senare påståendet vore i lika hög grad en tolkning som det förra, enligt Dworkin. Att båda är tolkningar är rimligt nog, men det är inte rimligt att säga att bägge är tolkningar av samma slag; det första är en **tolkning av första ordningen**, medan det andra är en **tolkning av andra ordningen** eller en **metatolkning**, dvs en tolkning av en tolkning, som tillskriver den förra tolkningen ett positivt sanningsvärde. Varför det inte går att upprätthålla skillnaden mellan tolkning och metatolkning förklarar inte Dworkin, men han säger följande:

Om /.../ estetiska eller interpretativa omdömen har den innebörd och styrka de har endast därför att de förekommer i en kollektiv mänsklig verksamhet, kan inte dylika omdömen ha en "verklig" innebörd och ett "verkligt" sanningsvärde som överskrider denna verksamhets ramar och på något sätt gäller den "verkliga" världen.²⁴

Här verkar det som om Dworkin redan i formuleringen har svårt att skilja mellan de båda tolkningspåståendena. Det bör här understrykas att åtskillnaden dem emellan inte förutsätter att man menar att tolkningspåståenden av andra ordningen måste "gå utöver" den kollektiva verksamhetens ram, dvs tolkningspraktiken, utan de kan, och bör rimligen, uppfattas som påståenden om denna verksamhet. Men Dworkin förnekar att det går att skilja mellan påståenden inom tolkningsverksamheten och påståenden om tolkningsverksamheten, liksom han förnekar att man kan skilja mellan moraliska påståenden och påståenden om moral.²⁵

Dworkin anför, som sagt, inte några skäl för påståendet att det finns en gemensam värdemåttstock i praktiker som litteratur, bildkonst, etc. Men i de exempel han diskuterar framgår vad det är för typ av gemensamma värdekriterier han åsyftar. I exempelvis diskussionen kring en tolkning av Fellinis film *La Strada* förutsetts att det är uppenbart att det är en förtjänst att en av karaktärerna i filmen kan uppfattas som behäftad med en implicit referens till en legend (s 56-57); alltså, att innebördsrig komplexitet eller innebörder på flera plan är en positiv värde-

egenskap. Ett annat exempel är att det antas vara bättre om juden Shylock i Shakespeares pjäs *Köpmannen i Venedig* uppfattas ur en sympatisk synvinkel än med förakt och ironi (s 55-56); alltså, att ett verk är bättre om det moraliska perspektivet i verket är av det bättre slaget. Dworkin har sannolikt rätt däri att kriterierna i exemplen omfattas av väldigt många, om än inte alla, kritiker och lekmän i vår kultur; om det går att samordna dem i en funktionsduglig "generell värdemåttstock" är däremot mera oklart. Hur skall man t ex göra avvägningar mellan olika kriterier i fall där de kommer i konflikt? Vad skall man säga om situationer där tillämpningar av kriterierna leder till olika omdömen i ett enskilt fall, därför att kriterierna är så generellt formulerade och kan tilldelas mycket olika betydelser eller förväntas bli realiserade på olika sätt? På vad sätt kan vi, när litteraturkritiken är moralisk, avgöra vad som är moraliskt bättre? Finns det enighet i sådana frågor? (I alla sammanhang står inte valet mellan extremer som sympati och förakt!) Dworkin tar inte ställning till dessa frågor.

Till skillnad från Stevenson menar inte Dworkin att värderingen kommer in som ett element i tolkningen först när alla andra empiriska belegg har beaktats. Dworkin menar att t ex författarens avsikter med en bok entydigt kan utpeka en viss läsart som adekvat. Författarens avsikter ingår emellertid inte *a priori* i det som, enligt Dworkin, begränsar antalet möjliga tolkningar av ett verk (s 55-63), dvs i "praktikens eller objektets historia eller utformning". *A priori* inkluderas sådant som verkets genre och våra föreställningar därom, verkets fysiska eller materiella attribut, m m; Dworkin gör inte någon definitiv avgränsning. En sympatisk tolkning av Shylock skulle sannolikt strida mot eller inte passa samman med Shakespeares intentioner och den klichéartade, negativa föreställning om judar som var förhärskande i Shakespeares samtid (och under andra epoker också, för den delen). Författarens intentioner skall endast tas med *a posteriori* när de stödjer den tolkning som "gör det bästa av verket".

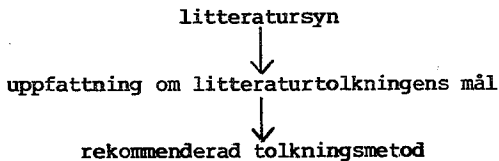
En viss typ av *generella* och, i förlängningen, *hypotetiska* intentioner är dock *a priori* med bland det som begränsar de möjliga tolkningarna, nämligen konstnärens allmänna intention att verket och dess mottagande på bästa sätt skall motsvara hans ambitioner;

en sådan intention föreligger vid allt skapande, menar Dworkin. Om det är så, i ett givet fall, att en viss läsart på bästa sätt motsvarar författarens ambitioner, även om han inte hade en partikulär intention vid verkets tillblivelse att det skulle läsas på detta sätt, är vi berättigade att dra slutsatsen att han hade en **hypotetisk** intention att verket skulle underkastas denna läsart. I samband med exempelvis diskussionen av tolkningen av **La Strada**, menar Dworkin att Fellini **skulle ha kunnat** dela uppfattningen att filmen innehåller en referens till en legend, trots att han inte hade för avsikt att inkludera en sådan referens när han gjorde filmen, och att han **skulle ha "velat** att den tolkades på detta sätt, så att hans ambitioner blev bättre förverkligade"(s 57). Detta tycks kräva att tolkaren fastställer vilka "ambitioner" konstnären hade. Emellertid reducerar Dworkin dessa "ambitioner" till den allmänna ambitionen att skapa ett så bra verk som möjligt. En konsekvens av detta är att konstnären alltid har en hypotetisk intention att verket skall tolkas på det sätt som enligt tolkarens värdemåttstock "gör det bästa av verket"; tolkaren behöver alltså aldrig bekymra sig om författarens intentioner. Därför kan vi avfärda Dworkins begrepp 'hypotetisk intention' som tomt samt både metodiskt och teoretiskt överflödigt; det har inte något förklaringsvärde i Dworkins egen teori eller metodiska verkningar för tolkaren.

I likhet med Stevensons analys passar Dworkins synsätt endast ett begränsat empiriskt material av litterära (och andra) tolkningar, t ex Cleanth Brooks'vad han kallar för: tolkningar i **egentlig bemärkelse** (s 63-68). Med dessa persuasiva tongångar har han redan förutsatt vad som skall bevisas, och något oberoende skäl till varför endast "konstruktiva tolkningar" skall klassificeras som tolkningar i egentlig bemärkelse ges inte. Dworkin skriver att vi vid tolkning "inte kan undvika att göra det bästa av det konstnärliga objektet" (s 54); en bättre formulering hade varit att vi inte bör undvika att göra detta, enligt Dworkins förmenande.

Tolkningsteori och -debatt förs ofta på ett normativt plan, även om detta är något som teoretikerna och debattanterna inte alltid är medvetna om eller vill erkänna. Bakom den teoretiska eller faktamässiga frågeställningen "Vad är tolkning?" döljer sig ofta istället en normativ frågeställning om vilka tolkningspraktiker eller -metoder som skall upprätthållas. Ett knep, som inte behöver vara medvetet, är att förutsätta att det finns ett begrepp 'tolkning' som skall preciseras eller analyseras och en typ av tolkningsverksamhet som detta begrepp täcker.²⁶ Därefter utpekas den föredragna verksamheten och, som en konsekvens därav, det föredragna tolkningsbegreppet som det enda "egentliga" tolkningsbegreppet. Det hela brukar utmytna i en metanorm för tolkning av typen: "Ett verk är korrekt tolkat om och endast om p", där p kan stå för, t ex, att tolkningen skall vara förenlig med författarens intentioner eller andra historiska fakta, eller att den skall maximera verkets värde, osv. En stor del av debatten mellan intentionalister och anti-intentionalister kan analyseras på detta sätt.

Normativa debatter om tolkningsmetod grundar sig ytterst på en litteratursyn som bestämmer kritikerns eller teoretikerns syn på litteraturtolkningens mål och i sista instans vilken tolkningsmetod eller familj av tolkningsmetoder som rekommenderas:

Pilarna i schemat betecknar i första hand logiska relationer. Rekommendationen av tolkningsmetod förutsätter logiskt en uppfattning om litteraturtolkningens mål, vilken i sin tur logiskt förutsätter en litteratursyn. Man skulle kunna tänka sig att schemat i anslutning till enskilda fall också avbildade kausala eller temporala relationer, dvs att det återgav det skeende där en litteraturvetare kommer fram till en tolkningsmetod efter att

först ha reflekterat över litteraturens "väsen" och tolkningens syfte. Även om detta är tänkbart, så äger det inte stor sannolikhet sett ur forsknings- eller kritiksociologisk synvinkel. Det vanliga mönstret **vid rekrytering** är att nybörjaren tas upp i en gemenskap och (kanske utan större kritisk reflexion) förvärvar dess gällande metodologiska synsätt, inskolad i olika praktiker. Detta sker gradvis och parallellt med studier i litteraturhistoria, litteraturteori etc. Däremot sker oftare att den inskolade forskaren eller kritikern vid **brott** mot rådande institutionella traditioner kritiskt omprövar traditionens grundantaganden och grunduppfattningar och överger dessa för helt nya synsätt, vilka sedan (i enlighet med en kausaltemporal tolkning av schemat) ligger till grund för den syn på litteraturtolkningens mål han eller hon kommer att skissera och den metod som rekommenderas.

Oenighet i tolkningsfrågor kan analyseras längs flera dimensioner:

- (a) oenigheten kan gälla tolkningen av ett enskilt verk; denna oenighet kan men behöver inte grunda sig på
- (b) oenighet om vilken tolkningsmetod som bör användas (överlag eller i vissa fall); denna oenighet grundar sig mycket sannolikt på
- (c) oenighet om litteraturtolkningens mål; som i sin tur ytterst sannolikt grundar sig på
- (d) oenighet beträffande litteraturens "väsen", funktion, e dyl.

Anledningen till att jag inte använder starkare uttryck än sannolikhetsuttryck i (b) och (c) är att man kan tänka sig att kritiker är oeniga beträffande metod trots att de delar samma syn på tolkningens mål och att de är oeniga beträffande tolkningens mål trots att de har en gemensam grundläggande litteratursyn. Detta hänger samman med att litteratursynsätt och uppfattningar om tolkningsmål kan vara mycket generella i syftningen och logiskt tillåta flera alternativa synsätt beträffande mål eller metod. Att oenighet beträffande tolkningen av ett enskilt verk inte nödvändigtvis måste grunda sig på oenighet om metod, mål eller litteratursyn beror närmast på verkens "öppenhet". Man bör emellertid knappast förvånas över att denna typ av oenighet väldigt ofta beror just på att tolkarna har olika litteratursyn och

uppfattningar om tolkningens mål och metoder.

Låt mig med utgångspunkt från några exempel belysa sambandet mellan litteratursyn, uppfattning om litteraturtolkningens mål och rekommenderad metodologi.

John Ellis, som tillhör de litteraturteoretiker som ihärdigt argumenterat för ett textinternt litteraturstudium, presenterar en litteratursyn som sammanfattas i följande ordalag: "litteratur är språk som inte längre har sin funktion i en enskild kontext".²⁷ Med detta menar han att ett litterärt verks funktion inte skall reduceras till den funktion det hade i ursprungskontexten eller den funktion det har i någon annan partikulär kontext. Med denna litteratursyn i bagaget säger Ellis följande om litteraturtolkningens mål och metod:

I stället för att söka efter irrelevant specifik information om biografiska förhållanden, bör vi acceptera exakt den grad och form av specificitet som texten erbjuder oss... /V/i bör fokusera textens egna emfaser.²⁸

Det bör kanske påpekas att Ellis' litteratursyn, sådan den formuleras ovan, inte är tillräcklig för påståendet att information om verkets ursprungskontext, såsom t ex biografisk information, är irrelevant vid tolkning. Vad den kan slå fast är att det inte bara är sådan information som är relevant.

Filosofen I A Richards formulerar en litteratursyn enligt vilken litteratur är en form av "emotivt språk" och att litteraturtolkningens mål är att "urskilja olika erfarenheter och att värdera dem".²⁹ De erfarenheter Richards åsyftar är de attityder det litterära verket uttrycker men framför allt de som framskapas hos läsaren. Den centrala frågan för litteraturtolkaren är enligt Richards: "Vad är det som skänker värde åt erfarenheten att läsa en viss dikt?"³⁰ Frågan skall förstås som vad det är i dikten som gör (kan göra, sannolikt kommer att göra... etc.) erfarenheten att läsa den positivt värdefull. Vilket slags litteraturläsare, med vilka bakgrundskunskaper och förmågor, det är som Richards åsyftar framgår inte riktigt klart. Är det den genomsnittlige läsarens (möjliga) läserfarenhet som åsyftas? Eller den ideale läsaren med maximal litterär kompetens? Eller handlar det om den

enskilde tolkarens särskilda upplevelse i det givna fallet?

I ett senare verk talar Richards om "den rätte sortens läsare" och han går så långt som att identifiera det litterära verket självt (t ex Wordsworths "Westminster Bridge") med "den upplevelse som den rätte sortens läsare har då han tillägnar sig versraderna"³¹. Den rätte sortens läsare beskrivs som en som långsamt och eftertänksamt tar sig an dikten, genom att läsa den högt för sig själv upprepade gånger i olika röstlägen, osv.

Det bör kanske påpekas att Richards' litteratursyn är snäv i den bemärkelsen att den inte avser fånga allt som kan tänkas gå under benämningen "skönlitteratur" utan i stället sådan skönlitteratur - "dikt" - som har positivt estetiskt värde.³² (Richards utvecklar en särskild subjektivistisk värdeteori, men jag skall inte gå in på den i detta sammanhang - det skulle föra för långt.) Vad som faller eller inte faller under Richards' begrepp 'dikt' eller 'litteratur' blir alltså avhängigt ett normativt-estetiskt ställningstagande. Därmed blir Richards' litteratursyn normativ i dubbel bemärkelse, eftersom också själva formuleringen av litteratursynen baserar sig på ett normativt ställningstagande: det och endast det (dvs skönlitteratur med positivt estetiskt värde) bör betraktas som eller kallas för litteratur ('dikt').

Monroe Beardsley argumenterar för sina metafortolkningsprinciper ("principle of congruence" och "principle of plenitude") genom att framhålla att tillämpningen av dem sannolikt och i det långa loppet kommer att maximera verkens "poetiska värde".

Bruket av dessa principer har tendensen att få oss att läsa dikter så komplext och koherent som möjligt... Om en dikts värde delvis beror på dess koherens och komplexitet, så kommer bruket av dessa två principer på lång sikt att maximera det poetiska värdet.³³

Beardsleys syn på litterära verks värde och vad som gör en upplevelse av ett verk värdefull ger alltså logiskt stöd åt hans rekommendation av tolkningsprinciper.

I argumenteringen för eller mot en viss tolkningsapproach eller -metod åberopas ibland etiska skäl som direkt eller indirekt kan avledas ur den förutsatta litteratursynen. Hos exempelvis E D

Hirsch anförs följande renodlat etiska skäl mot tolkningsförfa-
randen som bortser från författarens intentioner:

All /språkanvändning/ styrs etiskt av författarens intentioner. Att behandla en författares ord enbart för egna syften är etiskt analogt med att utnyttja en annan människa enbart för att befordra ens egna mål. Jag menar inte att sådana skoningslösa tolkningar aldrig i princip kan vara berättigade, men jag kan inte föreställa mig något fall där de vore berättigade i den professionella tolkningspraktiken.³⁴

För att gå med på att situationerna är "etiskt analogt" måste man dela Hirsch' litteratursyn som bl a gör gällande att all litteratur (allt språk) är nödvändigtvis intentionellt och att litteraturen är "en utvidgning av och ett uttryck för människan i hennes sociala miljö". Hirsch talar också om att ett bortseende från författarens intentioner är att jämställa med en brist på "respekt" för hans intentioner.³⁵ Vidare: för att alls röras av det etiska argumentet måste man acceptera något i stil med den kantska uppfattningen om förutsättningarna för ett moraliskt handlande, nämligen att betrakta människan som mål i sig och inte som ett medel för något annat mål.

Också Stevenson påvisar ett slags etiskt argument som man kan rikta mot vissa tolkningsapproacher:

--- vi kan anföra argumentet att de framlagda tolkningarna utgör en indikation på tankevanor som ingen borde ha. Och vi kan försöka visa detta genom att peka på följderna av dessa tankevanor - följder som inte endast gäller vår ... förståelse av poesi, utan sådana som indirekt, genom att skapa förvrängda perspektiv, kan inverka på en viktig del av vårt levnadssätt.³⁶

För att acceptera relevansen hos denna argumenttyp krävs att man delar något av Stevensons syn på litteraturkritikens funktion och såväl litteraturens som kritikens kapacitet att påverka våra attityder och hållningar.

En helt annorlunda litteratur- och tolkningssyn framskyntar i följande, något kryptiska passage hos Paul de Man:

Förekomsten av en särskilt rikhaltig villfarande ('aberrant') tradition /av "förblindade läsare/ i fallet med de

författare som med rätta kan kallas för de mest upplysta är ... en konstitutiv del av all litteratur, litteraturhistoriens grundsten, faktiskt. Och, eftersom tolkning inte är något annat än möjligheten till misstag, genom att hävda att en viss grad av blindhet utgör en del av all litteraturs särdrag bejakar vi tolkningens absoluta beroende av texten och textens absoluta beroende av tolkningen.³⁷

Paul de Mans iakttagelser vid studiet av bl a Rousseau leder honom fram till "blindhetstesens" om litteraturens särart. Denna litteratursyn ligger sedan till grund för de Mans tankar om litteraturtolkningens beskaffenhet.³⁸ Bokstavligt uppfattad torde dock hans formulering om det dubbelriktade absoluta beroendet mellan text och tolkning medföra att det varken kan finnas texter eller tolkningar, såvida inte texter och tolkningar uppstår samtidigt. Förmodligen åsyftar de Man antingen ett dubbelriktat relativt beroende, eller ett absolut beroende i den ena riktningen (tolkningens beroende av texten) och ett relativt beroende i den andra (textens beroende av tolkningen). (Om den senare läsarten väljs betyder emellertid inte "text" samma sak i den första och den andra parentes.)

I denna uppsats har jag diskuterat förhållandet mellan tolkningar och värderingar i två olika avseenden: dels med avseende på förhållandet mellan värderingen och tolkningen av ett enskilt verk, och dels generella metodologiska värderingar för tolkning i allmänhet. De förra värderingarna gäller verkets värde, de senare vilka tolkningsmetoder, -approacher e dyl som är önskvärda och/eller korrekta.

När det gäller de metodologiska värderingarna, så förutsätter dessa en uppfattning om litteraturtolkningens mål, vilken i sin tur förutsätter en litteratursyn. Mycken oenighet beträffande enskilda tolkningar av enskilda verk kan avledas ur en grundläggande oenighet beträffande litteratursyn. En vägledande tanke är att en litteratursyn bär en normativ prägel: dels i den triviala betydelsen att den ligger till grund för tolkningsnormer (har normativa implikationer), dels i betydelsen att den grundar sig på ett normativt beslut om vilka entiteter är att betrakta som litteratur, eller (ibland) starkare: vilken litteraturens "väsentliga" funktion är. Detta medför rimligen att det inte finns något avgörande argument för eller mot en viss litteratursyn. Vanliga motargument är t ex följande: att litteratursynen har för vid eller för trång extension, att den är "diffus" eller inkoherent, att den inkluderar en estetisk-litterär preferens eller värdering som inte är "självklar", att den ensidigt fokuserar en "marginell" egenskap hos litterära verk, att den är "föråldrad", att den metodiska tillämpningen av den leder till "märkliga" resultat, osv. Inget av dessa sinsemellan mycket olika argument är dock var för sig avgörande argument mot synsättet ifråga.

Man skulle kunna tycka att kombinationen av exempelvis argumenten att litteratursynen är inkoherent och att den leder till "märkliga" tillämpningar är avgörande i betydelsen att den som förfäktar synsättet borde överge det. Jag tror också att det är principiellt möjligt att konstruera ett fall där förespråkaren av en sådan litteratursyn kan fås att hålla med om att litteratursynen i fråga är inkoherent och att dess tillämpningar är "märkliga". Men i praktiken förutsätter ett sådant "märklighets"-omdöme pragmatiskt att litteratursynen (momentant åtminstone) har övergivits

eller satts åt sidan. "Märkligheten" uppstår först när man betraktar resultaten ur en annan litteratursyns perspektiv.

Man skulle också kunna tycka att argumentet att litteratursynen är (logiskt) inkoherent är ett avgörande skäl för att överge den. Jag är emellertid inte böjd att hålla med om detta, eftersom synsättets inkoherens inte har någon nödvändig förbindelse med hur brukbart eller funktionsdugligt det är vid tillämpningen. Så först i sällskap med t ex argumentet att synsättet får "märkliga" tillämpningar e dyl kan anklagelsen om inkoherens principiellt bli avgörande. Men som jag antydde ovan är det inte sannolikt i praktiken att synsättets förfäktare kan fås att hålla med om att tillämpningarna är "märkliga", eftersom detta pragmatiskt förutsätter en annan litteratursyn.

Låt mig avsluta denna uppsats med ett hypotetiskt fall där en tolkningskonflikt föreligger. Anta att två litteraturtolkare, den ene hädanefter kallad "anti-intentionalisten", den andre "intentionalisten", är oeniga om hur ett visst verk Y skall tolkas. Anti-intentionalisten delar något i stil med Ellis' litteratursyn och intentionalisten skriver under på Hirsch' synsätt. Anta vidare att dessa två synsätt, vilket är ett rimligt antagande, har samma extension men olika intension. Intentionalisten menar att Y skall tolkas som A och anti-intentionalisten menar att det skall tolkas som B. Låt oss slutligen anta att A-tolkningen och B-tolkningen logiskt utesluter varandra men att de inte uttömmar alla tolkningsmöjligheter, och att A-tolkningen fokuserar "författarens intentioner" och att B-tolkningen fokuserar "textens egna emfaser".

Finns det några sakliga (icke-normativa) argument med hjälp av vilka man skulle kunna upplösa denna konflikt till den enes eller den andres förmån? Intentionalisten skulle kunna hävda att B-tolkningen var "etiskt oacceptabel" eftersom den inte "respekterar" författarens intentioner, men detta skulle emellertid inte göra något större intryck på anti-intentionalisten eftersom ett litterärt verk, enligt denne, "inte längre har sin funktion i en enskild kontext" såsom t ex dess ursprungskontext, dit han vill förpassa författarintentionerna. Anti-intentionalisten skulle kunna göra gällande att A-tolkningen inte fullgott inbegriper

"textens egna emfaser"; texten skall förstås som "en utvidgning av och ett uttryck för människan i hennes sociala miljö" med allt vad det innebär. Osv.

Frågan ovan blir efter denna utläggning nästan retorisk, men mitt svar är "nej". Konflikten mellan intentionalisten och anti-intentionalisten är normativ, och om en upplösning av den alls är praktiskt möjlig, så kan denna ske endast med hjälp av normativa argument. Den ene måste övertyga den andre (eller en åskådare) att han skall acceptera dennes omhuldade och normativt präglade litteratursyn. Vad intentionalisten anser är att litteratur bör a-tolkas (en tolkningstyp som exemplifieras av A-tolkningen), medan anti-intentionalisten menar att verk skall b-tolkas (såsom B-tolkningen exemplifierar), och detta hänger samman med vad de anser att litterära verk är eller vad som är viktigt i litterära verk. Y (eller vilket annat verk som helst) är inte samma slags företeelse för dem. Extensionen är densamma men intensionen olika.

I ljuset av detta fall och alla andra, verkliga fall samt de former debatten och diskussionen inom tolkningsteorin ofta antar, skulle jag önska att större ansträngningar gjordes inom litteraturteori och estetik för att klarlägga och belysa sambanden mellan enskilda tolkningstyper och föreställningar om vad litteratur är. Att försöka bevisa att en viss tolkningsapproach är korrekt i absolut bemärkelse utan att relatera den till en underliggande litteratursyn är ett ofruktbart åtagande. Detsamma gäller för försöket att klarlägga vad litteraturtolkning "egentligen" är eller syftar till utan att detta "egentligen" återförs på en uppfattning om vad litteratur är. Jag hoppas att denna uppsats lyckats visa att sådana frågeställningar är delvis felställda och delvis osakliga.

NOTER

- 1 Charles L Stevenson, "Interpretation and Evaluation in Aesthetics", i M Black (red), **Philosophical Analysis**, Englewood Cliffs 1963 (1958); och "On the Reasons That Can Be Given for the Interpretation of a Poem", i J Margolis (red), **Philosophy Looks at the Arts**, New York 1962.
- 2 "Interpretation and Evaluation in Aesthetics", s 325-327, 348.
- 3 Se t ex H Mathlein och T Fännsjö, "Estetisk nihilism", **Filosofisk tidskrift**, 1984:2; en utvidgad engelsk version, "Aesthetic Nihilism", finns med i den kommande antologin **Understanding the Arts: Contemporary Aesthetics in Scandinavia**, J Emt & G Hermerén (red), Lund 1990.
- 4 Se t ex G Dickie, **Art and the Aesthetic**, Ithaca och London 1974.
- 5 C L Stevenson, **Ethics and Language**, New Haven 1945, särskap 2.
- 6 "On the Reasons That Can Be Given for the Interpretation of a Poem", s 130. Jfr också "Interpretation and Evaluation in Aesthetics", s 336-337.
- 7 M C Beardsley, **Aesthetics: Problems in the Philosophy of Criticism**, Indianapolis och Cambridge 1980 (1958), s 133, min övers. Nedan sker alla referenser till Beardsleys bok i den löpande texten.
- 8 "On the Reasons That Can Be Given for the Interpretation of a Poem", s 133.
- 9 För diskussioner kring olika objektivitetsbegrepp i humaniora och samhällsvetenskaperna, se L Bergström, **Objektivitet**, Stockholm 1972; och G Hermerén, **Värdering och objektivitet**, Lund 1972.
- 10 M Weitz, **Hamlet and the Philosophy of Literary Criticism**, Chicago och London 1973 (1964). Nedan sker alla referenser till Weitz' bok i den löpande texten.
- 11 J Margolis, **Art and Philosophy**, Brighton 1980. Nedan sker alla referenser till Margolis' bok i den löpande texten.
- 12 R Waldrop, "A Basis of Concrete Poetry", i R Kostelanetz (red), **The Avant-Garde Tradition in Literature**, Buffalo 1982, s 319. (Min övers.)
- 13 J Smith, "Faustus as an Allegory", i W Farnham (red), **Twentieth Century Interpretations of Doctor Faustus**, Englewood Cliffs 1969, s 22 (Min övers.)
- 14 C Brooks, **The Well Wrought Urn**, San Diego, New York och London 1975 (1947), s 164-165. (Min övers.)
- 15 H Vendler, **The Odes of John Keats**, Cambridge (MA) och London 1983, s 145. (Min övers.)
- 16 A Rodway, **The Craft of Criticism**, Cambridge 1982, s 145.
- 17 Jfr citatet från J Smith ovan.

- 18 I G Hermerén, **Representation and Meaning in the Visual Arts**, Lund 1969, s 103-125, analyseras allegoribegreppet (i bildkonst), sådant det används av konsthistoriker, med utgångspunkt från de skäl som anses vara tillräckliga för att ett verk skall vara en allegori, nämligen (i) att det finns slående likheter mellan ytberättelsen och en berättelse, ett skeende e dyl som ytberättelsen allegoriserar, och (ii) att de slående likheterna är avsedda av konstnären.
- 19 R Dworkin, **Law's Empire**, London 1986, s 45-86. Nedan sker alla referenser till denna bok i den löpande texten. Citaten har översatts av mig till svenska.
- 20 Detta problem uppmärksammades redan av David Hume i "Of the Standard of Taste", **Four Dissertations**, 1757; sv övers av T Brunius, "Om måttstocken för smak", i **Liv, tragedi och smak**, Uppsala 1962. Hume skriver t ex att "a/lla är överens om att prisa elegans, anständighet, enkelhet och kvickhet i skrivandet; och att klandra svulstighet, tillgjordhet och falskt prål. Men när kritikerna kommer till enskildheter, försvinner denna skenbara enighet, och det visar sig att de menar helt olika saker med sina uttryck" (övers, s 25-26)
- 21 R Dworkin, **A Matter of Principle**, Oxford 1986.
- 22 aa s 171.
- 23 aa, s 174. (Min övers.)
- 24 Ibid. (Min övers.)
- 25 aa, s 173.
- 26 Detta antagande är mycket vanligt, men naturligtvis inte universellt. Två undantag, där man uttryckligen tar avstånd från detta antagande, är t ex G Hermerén, "Interpretation: Types and Criteria", **Grazer Philosophische Studien**, 1983:19, och R Shusterman, **The Object of Literary Criticism**, Amsterdam och Würzburg 1984, kap 5.
- 27 J M Ellis, **The Theory of Literary Criticism: A Logical Analysis**, Berkeley och Los Angeles, 1974, s 52. (Min övers.)
- 28 aa, s 125.
- 29 IA Richards, **Principles of Literary Criticism**, London 1924, s 2. (Min övers.)
- 30 aa, s 5.
- 31 IA Richards, **Vetenskap och dikt**, sv övers av T Brunius, Uppsala 1961, s 15. (**Science and Poetry**, London 1926.)
- 32 Se t ex **Practical Criticism**, London 1929.
- 33 **Aesthetics**, s 146.
- 34 ED Hirsch, "Three Dimensions of Hermeneutics", i **The Aims of Interpretation**, Chicago och London 1976, s 91. (Min övers.)
- 35 aa, s 90.
- 36 'On the Reasons that Can Be Given for the Interpretation of a Poem', s 135.
- 37 Paul de Man, **Blindness and Insight: Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism**, New York 1971, s 141.

- 38 För en klargörande diskussion av Paul de Mans litteraturkritiska gärning och dess betydelse i amerikansk litteraturkritik och -teori, se t ex F Lentricchia, **After the New Criticism**, London 1983, s 282-317.